

Ədəbiyyat qəzeti

5 dekabr 2020-ci il

Yazıçı təxəyyülü

və

oxucu qavramı

*Kamal Abdullanın "Yarımqıç əlyazma" romanının
bəzi oxucularda doğurduğu ilk effekt barədə gecikmiş qeydlər*

Paşa ƏLİOĞLU

Görkəmli yazıçı və alim Kamal Abdullanın 2004-cü ildə ilk dəfə işıq üzü görmüş "Yarımçıq əlyazma" romanı yalnız nəsrimizə gözlənilməz bir yenilik gətirməsi ilə yadda qalmadı. Əsərin filoloqlar, tənqidçilər tərəfindən hələ hərtərəfli təhlili ortaya çıxmadığı bir zamanda şayiə yayıldı ki, Kamal Abdulla AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutundan "Kitabi-Dədə Qorqud", Şah İsmayıl Xətai barədə indiyə qədər heç kimin bilmədiyi faktlarla zəngin olan əlyazma tapmışdır! Hətta Türkiyədəki tədqiqatçılardan biri mətbuatda oxuculara bunu elan etmişdi. Əlyazmalar İnstitutunda 30 ildən artıq bir müddətdə işləyən əməkdaş kimi həmin vaxt əsərin doğurduğu təəssüratı, romanın çoxsaylı oxucularının instituta müraciət edərək yeni tapılmış əlyazma barədə bir şey öyrənməyə çalışmalarını təsdiq edə bilərəm. Məlum məsələdir ki, klassik irsimizi nəşr edərəkən ilkin mənbəyimiz əlyazmalar olmalıdır. Bəzən ədəbiyyat, tarix həvəskarları, ata-babalarının əsərlərini axtarmaq istəyənlər adını belə bilmədikləri, "bizim üçün çox vacib olan" "sirli mətləbləri aşacaq" əlyazmaları axtarıram deyərək institutumuzda müraciət edir. Biz də onlara, adətən belə cavab veririk ki, axtarılan əsərin adı, müəllifinin adı, şifri olmalıdır. Bu məlumatlar olmasa, belə axtarış Qaf dağıdakı Simurq quşunun axtarışından heç nə ilə fərqlənməz. (Belə əfsanəvilik dumanına bürünmüş əsərlərdən biri də F.Nəiminin "Cavidannameyi-kəbir" əsəridir. Nə yaxşı ki, uzun axtarışlardan sonra onun surəti Türkiyə kitabxanalarından tapıldı. Hazırda əsər törcümə olunmaqdadır. Şübhə yoxdur ki, törcümə üzə çıxan kimi əsər ətrafındakı əfsanə dumanı çökilib gedəcəkdir). Lakin məsələ orasında idi ki, "Yarımçıq əlyazma"nın müəllifi əlyazmanın dəqiq şifrəsini də göstərirdi ki, bu da "sensasiyalı məlumat"ın inandırıcılığını qat-qat artırırdı. Roman belə başlanır:

"Əlyazmalar İnstitutunun (Fondunun) Orta əsrlər şöbəsinin 3-cü xotdə yerləşən kataloqundakı A 21/733 nömrəli yeni əlyazma mündə hər şeydən əvvəl ona görə maraqlı oyardı ki, kitabxana işçisinin dediyinə görə, bu tipli əlyazmalar son dərəcə aydın və şəffaf olur və bu baxımdan onlara o qədər də diqqət yetirmirlər". Sonra qeyd edilir ki, əlyazma yarımçıqdır, nə əvvəli, nə sonu vardır: "Bəlkə də zəlzələnin nəticəsidir: oldən-olə keçib, oddan-aloğdan çıxıb, daş-divar altına düşüb... bir sözlə, çox oxunaqsız bir voziyyət alıb. Bəzi səhifələr tamam cırılıb, bəzi səhifələr ortadan düşüb, bəzi səhifələr heç yoxdur, bozilərində isə yanıq izləri var...". Daha sonra müəllifin Əlyazmalar İnstitutunun oxu zalında əsərlə tanış olması belə təsvir olunur: "Şərqişinas qız sifariş kağızını doldurdu. Əlyazma A 21/733 nömrəli bir karton qutunun içində gəldi. Səhifələr əsl qədim yazılardakı kimiydi - saralmış-solmuş, şaxlığını çoxdan itirmişdi. Bəzi yerlərdə cırılmışdılar, bəzi yerlərdə isə yanıq izləri açıq-aydın qalmışdı". Əsərin şifrindən tutmuş, təsvirinə, oxucuya verilmə prosedürünə qədər təsvir elə real gerçəkliyə yaxındır ki, istər-istəməz nəinki adi oxucular, həvəs-

karlar, hətta Əlyazmalar İnstitutunun bəzi əməkdaşları da buna inanmışdılar. Etiraf edirəm ki, bir çoxlarının suallarına cavab verməkdən bezmişdim: "Xeyr, belə bir sensation məzmunlu əlyazma bizdə saxlanılmır, bu, yazıçı fantaziyasının məhsuludur". Demək istəyirəm ki, hamını inandıra bilmirdim, hətta mənə bu vacib məsələdən xəbərsiz kimi də qəbul edənlər olmuşdu: "Sən, bilmirsən, yaxşı bax, görəcəksən". Ələcsiz qalıb yazıçı Kamal Abdullanın belə xəbəri olmadığı A 21/733 şifrəli əlyazmanı sifariş verdim. Təbii ki, romandakıları orada tapmadım. Mətləbə dəxli olduğu üçün qısaca da olsa Əlyazmalar İnstitutunun tarixindən danışım. Əlyazmaların toplanması ölkəmizdə XX əsrin 20-ci illərindən başlanmış, Əlyazmalar Fondu 1950-ci ildən müstəqil müəssisə kimi fəaliyyət göstərmişdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin qayğısı sayəsində müəssisə 1982-ci ildən İstiqlaliyyət küçəsi, 8-də yerləşən tarixi binada yerləşdirilmiş, 1986-cı ildən institut statusu almışdır. Müəssisənin ilk direktoru Məmmədəğa Sultanovun vaxtından əlyazmalar şifrələnmişdir. Bədii cəhətdən ən keyfiyyətli əlyazmaların şifrində M, nisbətən irihəcmli əlyazmaların şifrəsində A, S, D, daha geniş yayılmışlarında isə B hərfi yazılır. Başqa sözlə, romandakı şifrə Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan əlyazmaların real şifrələrinə uyğun gəlir. (Sonralar K.Abdulladan öyrəndim ki, onun bu məsələdən heç bir xəbəri yoxmuş, əsərindəki şifrə onun təxəyyülünün məhsuludur).

Etiraf edirəm ki, "Yarımqıq əlyazma" romanını oxuyub qurtarandan sonra burada təsvir olunanların real gerçəklik olmadığını bilsəm də, A 21/733 şifrəli əlyazmanı nəzərdən keçirərkən hiss etdim ki, burada yazılmış "Kitabi-Dədə Qorqud"a, Şah İsmayıl Xətaiyə dair nəseə indiyə qədər bizə məlum olmayan, sirlə bir məsələnin şahidi olmağı mənə də istərdim. Müəllifin, romanın qəhrəmanının "sirr hərisi" olması, özünü "sirr qapısı önündə hiss etməsi" mənə də təsir etmişdi. Qəribə bir prosesi müşahidə edirdim. K.Abdulla "Yarımqıq əlyazma" romanında oxucunu naməlum bir əlyazmanın köməyi ilə "Kitabi-Dədə Qorqud"un, Şah İsmayıl Xətai biqrafiyasının sirlə dünyasına dəvət etmişdi. "Gizli Dədə Qorqud", "Mifdən yazıya" kitablarında qədim dastanımızın sirlə, mifik məntiqini dərk etməyə çağırırdı. Lakin onun romanı özündən xəbərsiz olanlara bizim real həyatımızda yeni bir mif yaratmışdı və bir neçə ay idi ki, bu mif özünün müstəqil həyatını yaşayırdı. Sonralar mən həmsöhbət olduğum bir çox xarici ölkə vətəndaşlarından, əsasən tədqiqatçılardan inadla soruşurdum ki, sizdə buna bənzər bir hadisə olubmu? Suallarına müsbət cavab verən olmamışdı.